

False Payot – Ethiopian Jews
Feb. 4, 2001

תשובות והנהגות כרך א סימן תשסז

שאלה: בענין הפאלשים שהגיעו לארץ ישראל, ובו בירור בדין ה"בני ישראל" מהודו דעתי ברורה שאין דינם כיהודים ליחוס להתירם בבת ישראל, שעכ"פ בוודאי נתערבו מהם מהאומות שסביבן, כיון שאין אצלם חיי תורה כלל, לא תפילין ולא ציצית ולא מועדים הכתובים בתורה, ולא ס"ת כלל, לא קידושין וגירושין ושבט כדין תורה, ומעורב בהם מנהגי עכו"ם הרבה, וא"כ עכ"פ אין ספק שנתערב אצלם הרבה גויים משבטים של גויים סביב שלא נתגירו, ובאמת שיש להסתפק עליהם אם הם כלל מעדת ישראל דכל התקשרותם לעם ישראל הוא במה שיום המנוחה שלהם הוא שבת ומלין בניהם וטענתם שהם יהודים, וזה אינו מוכיח כלל לפי שהנוצרים הקודמין ובמיוחד בחבש, יום המנוחה שלהם כיום שבת שלנו ומלין בניהם, ועוד שגם לדבריהם לא שמרו יחוסם כדין תורה ורק לטענתם באונס היה.

וכותבי דברי הימים המוסמכים שיש להם נאמנות כדין ערכאות אכן מסתפקים אם הם כלל מעדות ישראל, ולמסקנת רבים ושלמים מהחוקרים אינם מעדת ישראל, שביררו שדומים לכתות הנוצרים המתקרבים לדת ישראל, וגם לבושי כהניהם כלבושי כהני הנוצרים, ומעתה שספק אם הם בכלל ישראל כלל, ואפילו הם מישראל עכ"פ נתערבו בהם מגויי הארצות וודאי שאי אפשר להחזיקם כישראל ליוחסין והם ספק גויים ליחוס. וכבר יצא הפסק מכל גדולי ישראל בזמנינו כי הפלאשים הם ספק גויים וצריכים לעבור גיור כדין להיותם וודאי בכלל ישראל. ומהם שציינו גם שכן המנהג בארה"ק מאז ומתמיד להחזיקם כספק גויים עד שיתגירו כדין, והביד"צ דעדה חרדית ובראשם הגאון בעל "מנחת יצחק" זצ"ל גאב"ד דירושלים עיה"ק, בכרוז מכ"ב כסלו תשמ"ו מלבד מה שציינו בפשיטות שהם ספק גויים עד גירות שלימה בקבלת עול מצות והטפת ד"ב וטבילה, עוד פסקו שכל זה לחשש גיוות, אבל לענין יוחסין עדיין יש לחוש כמש"כ הרדב"ז חלק ז' סוף סימן ה', ע"ש.

(א) בירור בשיטת הרדב"ז בדין הפלאשים.

ועיין שם ברדב"ז שבזמנו כפי שנודע לרדב"ז התנהגו כקראים, והרדב"ז כתב שזה מפני שלא היו ביניהם חכמים בעלי קבלה תפסו להם פשטי הכתובים, אבל אם היו מלמדים אותם לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל ולכן דינם כתינוקות שנשבו, ולדעתו שם הם משבט דן בלי ספק, ולענין יוחסין חושש שמא קידושיהם קידושין וגיטם אינו כתיקון חז"ל שהרי אינם יודעים כלל בטיב גיטין וקידושין, וא"כ הם כספק ממזרים. וכל זה אינו ענין לפלאשים שבזמנינו לענין להחזיקם כוודאי יהודים כיון שהם לא נוהגים כקראים, אלא אין נוהגים כתורה כלל ונוהגים גם ממנהגי האומות וכמו שנתבאר.

וכמדומני שהאמת יורה דרכו, שרבינו הגדול הרדב"ז ברור היה אצלו שעשרת השבטים חיים וקיימים, ורק מפני קשיי הדרכים בעולם אין לנו קשר עמהם, וכדעת גאוני עולם זצ"ל בזמנו ששלחו שלוחים לחפש אותם, וכשקיבל ידיעה שאחד בא ואמר שהוא מעשרת השבטים חקר וקיבל אותו כיהודי, והאמין לו כדין כדבריו שהוא משבט דן, דמי שבא ואמר אני יהודי הלא הוא נאמן וכמבואר כן בתוס' פסחים ג': (ד"ה ואנא אכילנא) ולא היה לו מקום להסתפק, אבל היום העולם כולו גלוי וידוע לפנינו, ואין זכר לעשרת השבטים כיהודים גמורים ובודאי נטמעו, ואין לנו ריעותא וחזקה יותר מזה, וקשה לנו היום לקבל שרק שבט בני דן נשאר מכל השבטים, ורבים שסיפרו אז על שבט דן שנמצאים בחבש, אישרו על עוד שבטים כמהם סביב ושומרים התורה, דבר שנמצא עכ"פ לא נכון לזמננו, שעכ"פ נטמעו באומות סביב לגמרי, וברור לפי הידיעות שבידינו על עשרת השבטים, מוכח היום עכ"פ לזמנינו כהמפרשים שכולם נאבדו מזמן ונטמעו בעכו"ם, ועכ"פ על אלו הידועים לנו. שאם לא כן בלאו הכי נצטרך לדחוק שבנס נמצאים במקום בעולם שאין בני אדם יכול להגיע או לראות מהאוויר, וד"ו צ"ע טובא, וגם בחז"ל לא מצינו ששבט דן שאני מכל השבטים, ומסתברא שאין לדין אלא מה שענינו רואות, וכל שכן להתיר שבט שלם צריך עדות והוכחות ברורות (ואפילו למ"ד שעתידים לחזור היינו בביאת משיח צדקנו) ולפי הריעותא שלפנינו היום, אנו לא נסמוך עוד כמו שסמכו על הפלאשים היחידים שבאו אז, אף שבשעתו קבלנום ופסקנו כדין תורה בשעתו, היום נראה לנו ברור כהמפרשים שפירשו בסוף פ"ק דיבמות שעשרת השבטים נטמעו בעכו"ם, ודברי הפוסקים שהעלו בענין הפלאשים שבספק עומדים מפני תערובות, ברורים וחלילה לנטות היום מדבריהם.

ובלאו הכי אף מה שכתב הרדב"ז, כבר ביארנו דהיינו בזמנו, אבל היום מוכח שהמצב נשתנה, שהרדב"ז מעיד ששומרים התורה כקראים, ולכן הסכים ששמרו טהרתם כמו הקראים, אבל מאז הלא גרועים הם בקיום המצות מקראים פי כמה, שאין אצל הפלאשים תפילין וציצית ס"ת ומזוזה קידושין וגיטין ורוב המועדים, וכה"ג בודאי חוששין שקרובים לעכו"ם ונתערבו בהם, ואם כן אי אפשר לסמוך היום כלל על הרדב"ז שהתיר בזמנו שמאז התקלקלו מאד, ותולין היום ברדב"ז דבר שלא אמר מעולם לזמננו אלו לפי שעתו.

ובעצם אין צורך לברר שיש כאן איסור מפני תערובות עכו"ם, דעצם הדבר שלא שמרו התורה כלל אפילו כקראים מטיל ספק שמא נתערב בהם מהאומות סביב, וכן ידוע שקבלו אצלם גרים והם גופא לא טוענים שלא קיבלו, וכבר פירש מרן הגאון רבי יצחק זאב סולאוויצ'ק זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) ששמע מאביו הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל שהקראים בזמננו כיון שמקבלים גרים הם כהיום כולם בספק עכו"ם שהגירות שהם מגיירים לא חל (מובא בספר "עמק ברכה") וק"ו ב"ב של ק"ו הפלאשים שנתגירו ולא קיבלו גם תורה שבכתב לא חל הגירות והם היום כולם ספק עכו"ם וז"פ.

ולפי זה אותו שדן שהם ודאי יהודים גזר עליהם כלייה ממש, שלפ"ז אפילו בינם לבין עצמם אסורים להתחתן כדין ספיקן בספיקן דאסור וכמבואר באהע"ז (ד' סעיף ל"ו) ואפילו ניסת תצא, וכיון שהרדב"ז מעיד שקידשו וידוע שלא גירשו כדין, אם כן הם ספק

ממזרים ואסורים לישא אפילו זה בזה, ואין לדונם כ"משפחה שנשמעה נטמעה" כיון שאין בהם חיי תורה, כולם בספיקם עומדים, וגם לא אמרינן בהו משפחה שנשמעה נטמעה, שהרי לא נטמעו שנשארו בפני עצמם במקומם, (ובפרט למה שנתברר שבאמת הם ספק גויים).

ולאמור כל זמן שלא יתגיירו כדין בקבלת מצות והטפד"ב וטבילה בב"ד כדין, הם בכלל ספק גויים, ולאחר שיתגיירו כדין, בינם לבינם נוכל להתירם דכיון דאם הם ישראלים הם רק בחשש ממזר, ואם הם עכו"ם לאחר שנתגיירו כדין אין בהם שמץ פסול הרי הוי ספק ספיקא להכשרם, ולענין יוחסין לענין להשתדך עם אחרים, ביארתי במקום אחר...

אמנם השאלה לענין פלאשים לא דומה לבני ישראל מהודו שגרו עם אנשי בבל והיו קרובים מעט לתורה ומצוות, מה שאין כן בחבש ניתקו הקשרים לגמרי וכפי הנשמע נטמעו עוד יותר בעכו"ם, מ"מ למעשה צריך לדון תמיד ליוחסין בכל אחד בפני עצמו, וכמ"ש. וה' יציל אותנו משגיאות.

שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן כה פרק ג

אם מותר לחלל שבת עבור הכת הנקראת בשם בני ישראל, וכן על היהודים החבשים ועל הכת הנקראת שומרי - שבת. יש לברר אם מותר מעיקרא דדינא לחלל שבת במלאכות דאורייתא כדי להגיש עזרה ומרפא לאחד מאנשי הכת הנקראת בשם בני ישראל מערי הודו שרבים מהם עלו והשתקעו בארץ במקרה ונמצא במצב של חולה שיש בו סכנה. והיינו: אם דין ישראל או ספק ישראל לאנשי כת זאת, או דילמא דין נכרי גמור להם. כדי לבוא אל הבירור נקדים לחקור על מוצאה ומוכאה של כת זאת שמארץ הודו מוצאה, על תחילת היותה ועל השתלשלותה במשך הדורות, וכן לברר גם דין יחוסה ולהזכיר את אשר נגזר עליה מכבר בנוגע לשאלת יחוס - משפחה על ידי בתי דינים די בארעא דישאל ודי בבבל. ומתוך כך נוכל לבוא לידי מסקנת ההלכה בנוגע לשאלתנו.

(א) הכת הזאת בני ישראל היא בבחינת אסופית זה כאלף ושבע מאות שנה בקירוב, הם באו בקומץ קטן ממקום שבאו וקנו להם שבייתה בהודו בערי באמביי פונא וסביבותיהם. המה ישבו שם בודדים ומבודדים מבלי שאיש מבני ישראל ידע עליהם ומבלי שהם עצמם ידעו מאין ומאן הם, ולא ידעו מספרי - קודש ישראלים וגם לא מבית כנסת ותפלה, כאלף וחמש מאות שנה. רק כמלפני מאה וחמשים שנה כשהתחילו לבוא לעיר באמביי איזה יהודים סוחרים מערי באגאדא ובצרה אשר בבבל לסחור את הארץ ואח"כ להשתקע בה התחילו לחקור על אודות הכת הזאת שבאו במגע אתם. וכל מה שנודע על אודותם מיוסד רק ע"פ הגדות בעל פה ועל יסוד השערות בעלמא, כי כמו שלא נשאר להם מאז שום ספר מספרי התורה הק' ודת ישראל בכתב רק זכרון דברים של דינים ומנהגים ואמונות בעל פה. כן אין להם בכתב ספר מדברי ימיהם וקדמוניותיהם והימים אשר עברו עליהם מרחוק ומקרוב רק ספירות והגדות (אבן ספיר ח"ב פרק ט"ו). הבעל אבן ספיר (הנוסע המפורסם אשר היה ת"ח והסכמות לו על ספרו מרבני ירושלים) מספר בספרו שם כי במשך חורף שלם ישב בקרבם וחקר והתחקק על שרשי השבט הזה הנקרא בשם בני ישראל, ותוצאות מחקריו והתחקיוותיו מתחלקות לשתיים, האחת מציאותית והשניה השעריתית. (וזה היה בין השנים תר"כ - תר"ל, כי את ספרו הדפיס בש' תר"ל"ב). התוצאה המציאותית, כי ראשית בואם לשם זה כאלף ושש מאות שנה, ובבואם לא לקחו עמהם מכל מחמדיהם וספרי תורתם אולי אך מעט מזעיר, ואח"כ משטף מי הים בשברון אניותיהם לא נשאר להם כל מאומה מספרי התורה"ק ודברי ימיהם - אם היה להם - ולא ידעו רק מאשר היתה בידם שומה בפיהם בדורות הראשונים ההם, ואח"כ הלכה והתמעטה גם הידיעה והקבלה הזאת והיתה הלוך וחסור עד שלא נשאר אצלם לזכרון רק מעט מזעיר ממצות ד' אשר לא תעשינה - בדרך כלל - וממצות המעשיות והתלויות בלב ובאמונה ג"כ מעט על פי הקבלה מאבות לבנים דור לדור יודיע אמונת האומה בדרך כלל (שם פרק ט"ו). והנהגה ההשעריתית כי מכל דבריהם ועניניהם מנהגיהם ואמונתם נראה ברור בעליל שהם מזרע בית ישראל יוצאי ירך יעקב, ככל היהודים הנפוצים בגולה, ולא התערבו עם כל אומה ולשון, כי אינם מתחננים עם העמים אשר סביבותיהם - רק הם ביניהם - ואינם אוכלים ושותים עמהם ולא יתערבו על הגוים כלל (שם).

(ב) והנה ברור הדבר ע"פ ההלכה, דהנהגה הנ"ל שהם מזרע בית ישראל יש בה רק בכדי להחמיר עליהם ולחשוש דאולי באמת דבר כן הוא, והמה איפוא רק בגדר של ספק ישראליים. והבעל אבן ספיר בעצמו בחזרו לדבר על אודות הכת הזאת להלן בספרו שם בפרק כ"ד קובע כי השבט בני ישראל ערומים באו וערומים נשארו ואין אתם יודע עד מה ועי"כ הוא סותר שם בחריפות השערות מסעות בנימין השני שכתב בזה כיעו"ש. ומהכרת פנים ואחיזה בידים מקצת מנהגי יהדות ואמונה שבלב וגילוי יחס חיובי ליהודים (שהבעל אבן ספיר רוצה עפי"ז לתת שם ידים מוכיחות להשערות) אין לקבוע מסמרים ויסודות כלל וכלל, כי מלבד שהבעל אבן ספיר ראה כבר בתיקונם אחרי שהיהודים דשם קירבום קצת ליהדות והשפיעו עליהם לבנות להם בתי כנסת ולהכניס אצלם ספרי תורות ולימדום במקצת ממנהגי ישראל, וכפי שכותב בעצמו כי מקודם לזה (ז"א משך של כאלף וחמש מאות שנה) גם סדר תפלה לא היה להם לא מחול ולא משבת ויו"ט ר"ה ויו"כ כי לא נשאר בידם כל ספר מספרי ישראל, וגם את לשון הקודש שכחו ועזבו והחזיקו בשפת הארץ מוראטי הינדי כן לא היה להם בית תפלה להתאסף יחד בביהכ"נ לשמוע אל הרינה ואל התפלה, כי לא ידעו להתפלל (שם פרק ט"ו). חוץ מכל זה הבעל אבן ספיר בעצמו להלן בדבריו (בפרק י"ט) כותב כי אכן ידוע שהרבה נימוסים ומנהגים היום לעכו"ם הקדמונים כדמות מצות תוה"ק, ומספר שם דבר מעניין כי בראשית בואו לבאמביי בלכתו ברחובות העיר פגש באנשים לבנים, נשואי פנים, ראשם גלות, וזקנם מגודל גם פאות הצדעים ומגבעת גבוה על ראשם, ונדמו לו כיהודים, בדמות פניהם ומחזה תארם, עד שנתן להם שלום, והם כמוכב לא ענו לו כי לא הבינו דבריו, ושאל על אודותם והגידו לו שהם פרסיים והם עובדי השמש והים, ואחר שמתאר דביקותם האוילית בעבודת האלילים מוסיף וכותב כי יש מהם אומרים שגם הם מצאצאי בני ישראל אשר הגלו בגלות הראשון וברבות הימים שכחו אלקי אבותיהם ועזבו

דתם ואמונתם ותורתם ודבקו בעבודת האלילים אלהי העמים האלה, ועוד נשאר בידם איזה סימנים ומנהגים מתורת ישראל כמו פאות הראש והזקן, גם לובשים מתחת למדם בגד קצר ועל הכתף עושים חוט ארוך אשר בכל בקר מנשקים וכורכים אותו סביב מתניהם, בחדש כסלו עושים הנוכה שבוע אחד שמדליקין בכל לילה נרות הרבה על הפתחים והחלונות מבחוץ ואומרים שהוא זכר לנס שנעשה לאבותיהם מלפנים בימים האלה, וכן בחודש אדר עושים פורים מכים ושורפים להמן (ויש בהודו עוד אומות שעושים פורים) (שם). והאם על סמך מנהגים אלה שיש בהם משום חיקויים אויליים ממנהגי ודיני ישראל המקודשים ניתן גם לכל אלה כבואם לכאן גושפנקא של יהדות? והרי גם הכת הזאת המכונה בני ישראל עד שנתקרכו במקצת ליהדות לפני כמאה וחמשים שנה, כפי שכותב שם, הרי במשך האלף וחמש מאות שנה ג"כ רבים מבני ישראל אלה התערבו בגויי הארץ עובדי האלילים ולמדו ממעשיהם ומנהגיהם בעבודות הזרות האלה, וביותר הנשים שדעתן קלות דבקו בהם לאהבה לעבדן ולשמרן, והחזיקו בבתייהן צלמי ע"ז ועבדום בהצנע כמשפטי הגוים האלה, והגידו לי שעוד היום יש מנשיהם (של בני ישראל אלה) אשר לא הזניחו ועזבו מעשי אמותיהן ומחזיקים עד היום ע"ז בבתייהם ועובדין אותן בצנעה והיו במחשך מעשיהן כי יראו מאשיהן (שם פרק ט"ז) ובמה איפוא שונים אלה בהרבה מיתר הכיתות הנ"ל.

(ג) ועוד זאת יעוין בספר המסעות המפורסם מסעות שלמה (מאת שלמה רינמאן מקוג'ין נדפס וויען תרמ"ד) שמעיד על הכת בני ישראל ואומר בראשית בואם להודו לקחו להם נשים נכריות מבנות הארץ, כי לא כל איש הביא אשתו עמו, ועל כן אלה אשר לא היו להם נשים לקחו להם נכריות אך בתנאי שגם היא תקרא בשם בני ישראל (שם עמוד /מאה/), ולפי זה אפילו לו מוצאם של אלה מזרע ישראל מכל מקום צאצאיהם ישראלים כבר רק מספק להיות שרבים מהם אמותיהם נכריות ולא נודע מי המה. הספר מסעות שלמה כותב עוד: אף כי המה לא יתערבו בגוים ובכל זאת יתקרכו עליהם רבים מעמי הודו ויבואו אליהם להתיהד והמה יקבלום כרגע ומולו את ערלתם... אך לא יתחתנו אתם... ויקראום בשם כאלא בני ישראל (בני ישראל השחורים) (שם עמוד /מאה/ ואחד/). ואם כן מי לידנו יתקע ששום אחד מעמי נכר אלה לא התערב עמהם בשבתם יחד, והרי גם על גדולים וטובים מהם נאמר כלל הלכותי אין אפוטרופוס לעריות, גם מי הוא זה אשר יוכל לקבל על עצמו האחריות לקבוע מי הוא השחור ומי הוא השחור משחור כדי להבחין ביניהם. כן מדבר שם הספר באריכות על עבודת הפסילים של כת בני ישראל המה ונשותיהם. יעו"ש.

(ד) ובזה אנו מגיעים לשאלה הנוקבת אם יש דרך של תיקון להכשרת הכת הזאת להתערב עם זרע ישראל על ידי גירות, או לא, באשר יהדותם מוטלת בספק, ומתוך כך, אם לא התנהגו לפי דיני ישראל בגירושיין חליצה ויבום ועריות, בניהם שנולדו להם ממזרים או ספק ממזרים שאין להם מנחם עד עולם.

(ה) הבעל אבן ספיר שם כותב: מזה כשבעים שנה באו לבאמביי גם איזה סוחרים מעיר באגד ובצרה לסחור את הארץ והתודעו להם והתקרכו אליהם, וכשבאו אח"כ לשבת ולהשתקע פה הביאו להם ספרי תורה כתובים כדת והמה עשו להם ביהכ"נ ולמדו להם דת משה וישראל ככל התו' והמצוה, והם קבלו עליהם לשמור ולעשות ככל אשר יורו להם היהודים האלה וכו'. אבל היהודים לא יתחתנו עמהם כי לא היה ולא יש להם עד היום גיטין וחליצה וסדר העריות והשניות במצות תוה"ק (שם פרק י"ז). הרי לפנינו עדות עובדתית מפי ת"ח עד ראיה כי לא היה ולא יש להם לבני הכת הזאת המכונה בני ישראל סדרי גיטין וחליצה, וגם לרבות לא סדר העריות והשניות, וכמו"כ עדות על מעשה - רב של קהל היהודים דשם, שעם כל ההשתדלות מצדם לקרבתם לאבינו שבשמים - זאת אבל שמרו מכל משמר על טהרת יחוסם ולא יתחתנו עמהם. והמה הרי היו מבפנים קרובים להם ולהליכותיהם, ואנו מבחוץ מגששים באפלה לנסות לסמוך על עדויות הבעלי - דבר עצמם שכמוכן אין לזה כל ערך הלכותי. אמנם הבעל אבן ספיר במקו"א כותב גם זאת: המה נושאים להם נשים גם שתיים ויותר ומעניני חופה כתובה גיטין יבום וחליצה לא ידעו רק שהחתן נותן טבעת על יד הכלה ובה היא מקודשת לו לאשה, והשאר כמנהג הגוים הודים בנושאייהם, ואם תזנה או כי ימצא בה ערות דבר ישלחנה מעל פניו ושבה לבית אביה ותשב שממה באלמנות חיות עד יבא יומה, ועוד היום עושים כן, כי אין להם עוד סדר גט ולא יבום וחליצה והיבמה נשאת לשוק בלי דבר (שם פרק ט"ו). וזה הרי מקיל מחומרת שאלת הממזרות להיות שהקידושין הם אינם בשלימות כדת וכדין ובעיקר במה שהמגורשת אינה מתחתנת יעוין שו"ת עולת שמואל (פלורנטין) חאה"ע סי' א' עיי"ש. אבל חוץ מה שעדנה עומדת בתקפה הבעיה החמורה במה שאין להם סדרי העריות, שבאי הזהירות בהם מתעוררות ג"כ שאלות - ממזרות, וכן בזה שהיבמה נשאת לשוק בלי דבר (עיין אה"ע סי' קנ"ט סעי' ב'). וחוץ מה שלא יתכן שבמשך תקופה ארוכה כזאת לא קרו מקרים שעברו ונשאו וכו' והולידו בנים, באשר אין אפוטרופוס לעריות, ובפרט בכאלו שלא ידעו בתורת משה בין ימינם לשמאלם.

(ו) מלבד כל זה היו עדויות מאנשים מהימנים דמשם כי עכ"פ אחרי עבור מספר שנים מאז שהבעל אבן ספיר ביקר שם נפרץ הדבר אצלם ואשה שהתגרשה באמירה בעלמא הולכת ומתחתנת לאחר, ולעומת זה איכשר דרא אצלם והקדושין והכתובה מסדרים כדת וכדין, ותקנתם זאת הרי היא קלקלתם, ועל יסוד זה פסקו מה שפסקו בתי הדין שבירושלים ובבל, וכדיבורא. פסקי הדין של בדיה"צ מירושלים ובבל בשנת תרע"ד פנו גבאי בתי הכנסת של היהודים בכומבאי אל בית הדין דבגאדא (ואותו הדבר אל בית הדין בירושלים כפי שנוכה מתשובת ביה"ד אליהם) בשאלה דלקמן על אודות הכת בני ישראל. (המכתבים העתקתי בדייקנות מהצילומים המקוריים שנמצאים במכון בן - צבי)... הרי לפנינו עדות ברורה של עדים שנים כי מקדשין קדושין גמורים והגירושיין היא באמירה בעלמא ועל יסוד זה הולכת האשה, שנשארת אשת איש ממש, ונשאת לאחר. ובצדה של עדות זאת גם פסק דין חרוץ של בית הדין דבאגאדא וראשו כי דין קראים להם ואסור להתחתן מהם מדין תורה וכל הלוקח מהם בניו ממזרים. ומתוך הכתיבה התקיפה שלהם בקשר לכת הזאת נראין הדברים שמלבד העדות הזאת שקיבלו בקשר עליה היו להם עוד ידיעות קודמות וברורות על אודות בני ישראל אלה, וכפי שראיתי באמת בספר היכל יצחק להגרי"א הרצוג ז"ל בס' י"ד שכותב שנתברר לו כי אחינו הבבלים בהודו היו פורשים מהכת בני ישראל על יסוד תשובה שקיבלו מרב מובהק בבגד ז"ל לפני מאה שנה שיש בהם ספק ממזרות.

(ז) בשאלה הנ"ל, ועוד שאלה, פנו ראשי היהודים הנ"ל שבבאמב"י גם אל בית הדין של הספרדים בירושלים וזאת היתה תשובתם אליהם. (התשובה בשלימותה)... הנה כי כן גם בית דין הצדק של הספרדים בעיה"ק ירושלים ת"ו אשר פנו גם אליהם בשאלת הבני ישראל פסקו גם הם את פסקם בסכינא חריפא כי אסור להתחתן אתם ואיסורם איסור עולם עד ביאת הגואל ועד בכלל. (ח) גם רבני צפת וטבריא כתבו לשם, לפי השאלה שנשאלו, רק בקשר אם לקרבתם ולצרפם למנין וע"ז השיבו לחיוב. וכתבו ליהודי הודו שלא ירחיקו אותם מבתי הכנסת ולא יגרמו להם בזיון שע"כ יחזרו לסורם ח"ו להתערב עם גויי הארץ עובדי אלילים, אלא יקרבו וישתדלו עמהם להורותם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו, ומצוה עליהם לצרפם לעשרה ולקרובם לס"ת אין נגרע מישראל הכשרים, וילמדום חק ומשפט בין דין לדין וכו' (עיין שלוחי א"י ליערי עמוד /מאה שלשים וחמשה/ ועמוד /שבע מאות ארבעים ושלשה/, וסיני תש"ח עמודים שמ"ז שמ"ח). אבל מלה לא כותבים על אודות זה שמותר גם להתחתן אתם. ואם רבנים אלה לא כותבים כלום בקשר לכך, ומאידך רבני ירושלים ובכל כותבים ומזהירים בקול נגיד ומצוה חוצב להבות אש שאסור להתחתן אתם ואיסורם איסור עולם, בודאי שהחיוב עלינו לשמוע לקול המזהירים והאוסרים שאמרו כהלכה כפי הברורים והעדויות שהיו ושנתקבלו לפניהם.

(ט) בדומה לזה שכתבנו באות הקודם שלקרב לחוד וחיתון לחוד, מצינו להרדב"ז שהשיב בדומה לזה אודות החבשים בשו"ת דברי דוד סי' ה'. הוא נשאל שם אודות החבשיש (החבשים) הדרים בארץ כוש איך להתנהג במי שקנה מהם עבד, ובדברי תשובתו כתב שם דהם מתנהגים כדת הקראים ואין אנו מצווים לא לפדותם ולא להחיותם, ושוב כתב, דמ"מ מסתברא דהני מילי אלו שהם דרים בתוך הרבנים ורואים דברי חכמים ומעליכים ומלעיגים עליהם על אלו ועל כיוצא בהם אמרו מורידין ולא מעלין והם המשפחה הארורה אשר כתב הרמב"ם ז"ל, אבל אלו הבאים מארץ כוש הם משבט דן בלי ספק ומפני שלא היה ביניהם חכמים בעלי קבלה תפסו להם פשטי הכתובים אבל אם היו מלמדים אותם לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל והיו כתינוק שנשבה לבין העכו"ם. ואפי' את"ל שהדבר ספק מצוה לפדותם. אבל מדגיש הרדב"ז וכותב: דכל זה לענין לפדותם ולהחיותם, אבל לענין יחסין אני חושש שמא קדושיהן קדושין וגיטם אינו כתיקון חז"ל. שהרי אינם יודעים בטיב גיטין וקדושין עיי"ש, הרי דלהחיותם, ובתוך זה גם לקרבתם ליהדות לחוד, והחיתון אתם לחוד, ואין ללמוד כלל אחד מהשני ומה שבזה מותר בזה אסור.

(י) לפי כל האמור יש להניח כי הכת בני ישראל המה בספק שקול על מוצאם הגזעי ומה גם בהצטרף לזה ההתערבות הגויית הברורה במשך הדורות בקרב מחנם כתוצאה מחיתון עם עמי הנכר וקבלת גרים מהם שלא כדין. ובהיות ואינם שומרים על דיני העריות - ועכ"פ לא שמרו עליהם הרבה מאות בשנים בהיותם שקועים בבערות גמורה - ולא על דיני חליצה ויבום, ואינם בקיאים בטיב גיטין וקדושין, ומגורשת דידהו הולכת ומתחתנת לאחר, לכן יוצא שהמה בגדר של ספק נכרים וגם ספק ממזרים באופן שאין תקנה להם לבוא בקהל ד' אפי' אם יסכימו להתגייר דכל ספק הוא בבחינה של צרה לספק שכנגדו.

(יא) הדבר הזה שמגורשת דידהו הולכת ומתחתנת לאחר (בניגוד למה שכותב האבן - ספיר) מתאשר לא רק ע"י גבאי בתי הכנסת של יהודי בגדד שבבאמב"י, כדבאנו לעיל, אלא מתאשר גם מפייהם ומפי כתבם של הכת בני ישראל בעצמם, כך פורסם בעתונות בשיחות שקיימו עם ראשי הכת, וכך מעתיק לי הרב סלימאן דוד ששון מלונדון במכתבו אלי מכתבי - העת שלהם ללשונותם שבו הם כותבים כי אצל הבני ישראל תמיד הכירו בגירושין וכן כי במקרים של זיקה מינית מצד הבעל או האשה חוץ לנשואין הצד הנקי מקבל גט ויכול להנשא שנית וגם הצד החייב יכול לינשא אחרי תשלום עונש. ולכן איפוא החשש של נשואי אשת איש לאחר בקרב בני הכת הזאת הוא די חזק, ואין בכדי לשנות במה שטוענים שאבל מקרים כאלה של גירושין ושל זנות המה תופעות נדירות, דמי יוכל לשים גבולות ולתחום תחומים על כך, בפרט אצל כאלה שאינם יודעים בעניני דת ודין בין ימינם לשמאלם.

ואותו הדבר גם בנוגע למקרי גירושין בדרך כלל בגלל אי השתוות, ולכן ברור דמה שהם קוראים בלשון מקרים נדירים נקראים אצלנו מקרים בלתי נדירים. ולו אפילו אם נקרא זה בשם מקרים מועטים גם כן אין בזה בכדי לשנות, דמלבד מה שמצטרפות לזה עוד חששות של נשואי עריות ושל נשואי אשת איש בגלל אי ידיעת דיני קדושין (עיין ככעין זה ביבמות ד' י"ז וברש"י, ובד' ל"ז ע"א ורש"י שם), גם זה כשלעצמו של המקרים המועטים יש בזה ג"כ בכדי לאסרם בהיות דזה נובע בגלל אי היותם בקיאים כלל בדיני קדושין וגיטין אפילו בידיעת בית רבן מאות מאות בשנים, כי עי"כ לית להן חזקה דכשרות כלל, כדמצינו בקדושין ד' ע"ה ע"ו דנתנו לכותים דין ספק ממזר לפי שאין בקיאים בתורת גיטין וקדושין, ופירש"י: שמא אירע בהו ספק אשת איש בקדושי אבותיו. ועוד יעוין במהרי"ט בתשובותיו בח"ב חאה"ע סי' י"ח דשואל ע"ז, דהא הרי לא איתחזק איסורא אלא אנן הוא דחיישינן לזה לפי שאין בקיאים ולמה לא אזלינן בתר רובא דשמא אבותיו של זה לא נשא גרושת חבירו דרוב נשים בתולות נשאות, ושמא אלמנה נשאו, ואת"ל גרושה שמא לא אירע שום פסול בגיטה שהרי מקצתן בקיאים הן, וכותב לבאר, דהיינו דמכיון שאינן בקיאים אסורם מטעם שבניהם לית להו חזקה דכשרות עד שנדע בודאי אם נשואי אבותם היו בהכשר. וראה זה דמהגמ' דקדושין הנ"ל כותב באמת רבינו הגר"א ז"ל באה"ע סי' ד' ס"ק ק"א להביא כמקור לאיסור הקראים. [ומה שמצינו בספר בשמים ראש בכסא דהרסנא בסי' ר"כ שכותב לבאר דמה שחשו חכמים גבי כותים משום ספק ממזר או עבד התם חכמים גזרו עליהם ועשו תקנה להבדיל את הספחת הזה, וזאת בכדי להעמיד כביכול דברי רבינו ברוך שמביא, אין לסמוך על דבריו כלל ואין לבנות עליהם שום יסוד, דכידוע כבר הוכח זיופו ע"י גאוני הדורות וקורים לו בשם כזבי הרא"ש, ועלינו ללכת בזה בעקבות המהרי"ט והגר"א ויתר גדולי הפוסקים שכן מסתייעים מההיא דכותים, ואשר כן הוא גם המשמעות הפשוטה של הסוגיא שלא הוזכר מגזירת חכמים ותקנה מיוחדת שעשו על כותים בכדי להבדילם, אלא אך גלל זה שאין יודעים בטיב גיטין וקדושין, ונאסרו לכן עפ"י דין]. דון מינה גם כלפי הכת בני ישראל דמכיון דבכל הדורות לא היו בקיאים בטיב גיטין וקדושין הרי אין לבניהם חזקה דכשרות, ולא עוד אלא שבמקרה דנן גם בחזקת איסורא קיימא מאז שנודע על ידי יהודי בגדד על מציאותם זה יותר ממאה שנה, וכפי שמעיד הבעל אבן ספיר כי היהודים שבאו לפה בקרוב לא יתערבו עמהם, וכדמעידים על כך גם עד היום רבני ובאי בגדד, וכאשר גם פסקו דינים

לאיסורא הרבנים הגדולים ובדיה"צ דבבל, וגם לרבות בדיה"צ של עדת הספרדים בירושלים וכו"ל. וברור כי יהודי בגדד בהיותם קרובים להם יודעים יותר עליהם ועל מנהגיהם ולא לחנם גזרו איסור החיתון עם הכת הזאת עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם.

(יב) גם הרדב"ז ז"ל בשו"ת דברי דוד סי' ה' הנ"ל שהשיב על אודות החאבישיש (החבשים) הדרים בארץ כוש: שאבל לענין יוחסין אני חושש שמא קדושיהן קדושין וגיטם אין כתיקון חז"ל שהרי אינם יודעים כלל בטיב גיטין וקדושין עיי"ש, ברור דמקורו לכך הוא עפ"י דברי הגמ' בקדושין הנ"ל. וא"כ על אחת כמה שיש לחוש בכזאת, ועוד ביתר תוקף ועוז, לגבי הכת בני ישראל שעוד הרבה ריעותות גדולות נוספות ישנן בהן. ועוד זאת בשו"ת מהרי"ט שם מדי דונו בשאלת האנוסים (לענין יבום שהיבם לא רצה לבוא משם ליבם או לחלוץ לזקוקתו) כותב טעם דלא שייך לומר בהו זיל בתר רובא שלא נשאו נכריות מפני הואיל ונשתקעו בזרותם שם מאה ועשרים שנה ורובם ככולם אע"פ שיודעים שישראלים הם וכופרים בע"ז מ"מ כל איסורי תורה נעשה להם כהיתר אם בחשבם שהם אנוסים בכך ואם מפני שאין להם ידיעת בית רבם ע"ש ביתר אריכות. ואם ככה כותב המהרי"ט על טמיעה של מאה ועשרים שנה בלבד, מה נאמר ומה נדבר על טמיעה של כאלף ושבע מאות שנה כאנשי הכת בני ישראל מבלי שיהיו בקיאים כלל בטיב גיטין וקדושין ומבלי שיהא להם כמעט כל הזמן ידיעת בית רבנן מדיני התורה בכלל, לכן בודאי הגמור דבכה"ג לא שייך למימר בהו זיל בתר רובא, ואין להם איפוא חזקה דכשרות כלל.

(יג) ברור גם שאין לבוא על אנשי הכת הזאת מדין משפחה שנשמעה נטמעה, דמלבד זה דהרי נושאים מדעת עפ"י גירושין שעושים שלא כדין, ואותו הדבר גם לגבי שאלת העריות, ובמדעת אין דין של טמיעה (עיי' בשלטי הגבורים בקדושין שם בשם ריא"ז). לבד זה אין לפנינו טמיעה כלל וכולם בהך ספיקא קיימא לגבי דין, והמה גלויים וידועים בשמם המיוחד וכן בכל הליכותיהם ומנהגיהם, וכולם המה איפוא כמין בפני עצמו. [וסברא כזאת כותב בספר שו"ת מפי אהרן חאה"ע סי' כ"א מובא גם באוצה"פ סי' ד' ס"ק קע"ה אות י' ענין קראים, דהקראים הם מין בפ"ע ולא נתערבו ואין להם ביטול עולמית ע"ש]. וכל כולם מצד עצמיותם, ולא מצד תערובת, בהך ספיקא קיימא שמא נשא אחד מאבותיו א"א גרושה שלא כד"ת או אשה שביטלו קדושיה שלא כדין, או דילמא נישאו לא' מהעריות, או דילמא היא נכרית. ומעולם לא הוחזקו אצלינו בחזקת כשרות. ומיד עם תחילת בואם להודו (שבעה במספר) כבר נולדו כל הספיקות עליהם.

(יד) וכשהדין עליהם בא באופן כללי נראה דאז גם בחששא של מיעוט דמיעוטא ולא הוחזקו כולם באיסורא יש להם מ"מ ג"כ דין של כמחצה, דהרי בדוכתייהו קביעי (עיי' יבמות ט"ז ע"ב ורש"י ד"ה בדוכתא דקביעי), ובדומה לזה מצאנו בשו"ת מהריב"ל ח"א סי' ט"ו, בדונו על האנוסים בשאלת יבום, שכותב דמכיון שהאנוסים קבועים מכמה דורות ולפעמים אחד מעיר או אחד מאלף נושאים נשים גויות וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי א"כ יש ספק על היבם שמא הוא מאותם שאביהם נשאו נשים גויות ע"ש. ועל אחת כמה כבידונו שהאיסור ניכר וכולם בהך ספיקא קיימא לא מצד תערובות כי אם מצד עצמיותם, ועיי' שם במהרי"ט מ"ש עוד בזה, וכן מ"ש בזה גם בש"ש ד"פ"ה ובפ"ת אה"ע סי' ד' ס"ק מ"א מ"ש בשם הקהלת יעקב מהגאון בעל נתה"מ, עיי"ש, והדברים ארוכים.

(טו) אמנם לא נעלמו ממני המחלוקת הגדולה שישנה בין גדולי הפוסקים בנוגע לאנוסי פורטוגאל, ונזכרה גם בשו"ת עולת שמואל (פלורנטין) חאה"ע סי' א' כיעו"ש. ואין כאן המקום להאריך בזה, בהיות ובנוגע להכת בני ישראל ישנם כל הנתונים אשר נותנין עדיהן ויצדקו שמתחילת התגלותם לא נתברר כלל יהדותם הודאית, וכי כי במשך הדורות התערבו הרבה מהם בגוים ונשאו מבנותיהם, וכאשר ביררנו כ"ז לעיל בדברינו.

(טז) ואם דברנו ממה ששמענו עדות גם מפי עצמם, נזכיר מה שבדומה לזה כותב בשו"ת עולת שמואל שם. הוא דן שם על אודות האנוסים שבמאג'אריאה השומרים את השבת והגוים קוראים להם שבאתינו"ש, מתחילה כותב שמסופק אצלו אם נותנים להם דין אנוסי פורטוגאל ואתינן למחלוקת רבני ישראל הפוס' זלה"ה. ולבסוף חוזר בו וכותב, דהגד הגד לנו מינם ובם מהאנוסים של מאג'אריאה הנק' שאבאטינוש שכיון שיש להם כ"ח שנה שעומדים ביהדותם העידו על עצמם שבהיותם בארצם בגיותם היו נושאים נשים נכריות וגם הם היו לוקחים מבנות נכריות והתחתנו אלו באלו השאבאטינוש עם הגוים תושבי הארץ היא והיו מתנים עמהן שיהיו שומרים את השבת כל ימי חייהן והגוים היו משחקין ומרננין עליהם באמרם והוא היה כופה אותה לבת נכרים שתהיה שומרת את השבת וכן האשה לבעלה שלא תשמור את השבת ומי שהיתה ידו תקיפה היה נוצח, זהו מה ששמעתי בתורת עדות גמורה מהאנוסים של מאג'אריה הנ"ז, ועוד באתה אחת מהאנוסים האלו ואמרה שאביה היה גוי גמור ואמה היתה משאבאתינו"ו ונולדו להם היא ואחיה ואחר כך בהיותה מחשבת לחזור ליהדות מתה אמה והיא חזרה בתורת יהדות, וא"כ לית להו דין אנוסי פורטוגאל שאינם מתחתנים ומתערבים עם הגוים כמו אלו וא"כ ודאי דלהאנוסים הללו דין גוים גמורים יש להם עיי"ש [אגב. כפי הנראה השבאתינו"ו כמה כתות נפרדות הם, כי מציינו בספר שו"ת שערי צדק חאו"ח סי' קל"ד שכותב על הכת שומרי שבת שאין עליהם שום חששות בדיעבד וחלילה להוציא לעז עליהם לא בגירות וכ"ש בנשואין וגם אין מקום לחוש עליהם דלמא ברבות הזמן נשאו נשים מהנכריות ממש דהא נודע שהיו נוהרים מאד מלהתחתן באומה אחרת וכו' ע"ש, וזה ההיפך מ"ש עליהם בעולת שמואל הנ"ל. וצריכים לומר דזה מדבר על כתה אחרת וזה על אחרת, וזה מוכח גם ממה שכותב עוד עליהם העולת שמואל שם ששומרים את השבת דוקא מלזרוע ולחרוש אבל לעשות דליקה וכיוצא אינם מזהירים את עצמם. ואילו השערי צדק שם כותב עליהם בסתמא שהם שומרי שבת, וגם קורא עליהם הפסוק ובני הנכר הנלוים כו' כל שומר שבת כו' מאחר שעכ"פ היו שומרי שבת ועתה המה הנלוים כו' יזכו והביאותים, ומעיד עליהם עוד שראה הסיודור שלהם מלפני יותר מג' מאות שנה והי' בנוסח ספרדי, וגם החזיקו כל התעניתים וימים טובים שלנו וגם בכל חדש אלול השכימו לסליחות עיי"ש, ומוכח כנ"ל שכ"א מדבר על כתה נפרדת]. ואם העולת שמואל הסיק מסקנתו עפ"י הנ"ז ששמע מהם, הרי בהשוואה, אצל הכת בני ישראל העדויות והבירורים

על ההתערבות שלהם בין הגוים, ומוסף לזה גם על הקדושין כדמו"י שמסדרים [בניגוד למ"ש בעולת שמואל שם על הכת ההיא כיעו"ש] ומאידיך מתגרשים שלא כדת משה וישראל, המה יותר פי עשר ממה ששמע ובירר שם. ולכן מבוססות בהחלט הספיקות שהזכרנו עליהם שהמה ספק פסולים וגם ספק ישראלים ספק נכרים. ואין להאריך בכאן יותר מזה.

(יז) לאור כל מה שנתברר לפנינו עד כה אנו חוזרים לענין שאלתנו, ונאמר. להיות ויוצא לנו שהמה ספק ישראלים לכן מותר לחלל עליהם את השבת, וזאת בהתאם להנפקס באו"ח סי' שכ"ט וז"ל: אין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב אפי' היו ט' עובדי כוכבים וישראל אחד בחצר ופירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו שם מפולת מפקחין כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו חשבינן ליה כמחצה על מחצה, אבל אם נעקרו כולם ובשעת עקירתן פורש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו אין מפקחין עליו שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו אמרינן כל דפריש מרובא פריש עכ"ל. ועוד נפסק באה"ע סי' ד' סעיפים ל"ג ל"ד וז"ל: האסופי שנמצא בעיר שיש בה עובדי כוכבים וישראלים בין שהיה רוב עובדי כוכבים או רוב ישראל הרי זה ספק עובדי כוכבים לענין יוחסין קידוש אשה צריכה גט מספק וכו' אם לא טבל ולא הטבילוהו ב"ד היה רוב העיר עובדי כוכבים מותר להאכילו מאכלות אסורות היה רובן ישראל מחזירין לו אבידות, מחצה על מחצה מצוה להחיותו כישראל ומפקחין עליו את הגל בשבת וכו' ומוסיף הרמ"א וכתב: ויש אומרים דאפי' ברוב עובדי כוכבים מפקחים עליו הגל בשבת ואין מצוה להחיותו אלא ברוב ישראל ע"ש, והמ"ב באו"ח שם סק"ו מסביר דעת הרמ"א שהוא מפני דבני העיר חשיבא כקביעה ולכן דמיא לדינא דשו"ע או"ח שם, וכמו"כ מביא שם דעת הגר"א לפסוק כהרמ"א, ויעוין מ"ש בזה גם בספרי שו"ת צ"א ח"ה סי' ט"ר פ"ג עיי"ש. (ועיין בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' קמ"ה מ"ש ליישב שגם ספק עכו"ם מחויב לשמור על השבת ואינו עובר מספק על יום ולילה לא ישבות עיי"ש). גם הרי הבאנו שכבר פסקו עליהם שמצוה להחיותם וכדומה, והסברא ג"כ נותנת כך. ובדומה לזה הרי פסק הרדב"ז את פסקו על היהודים שבחבש דמצוה לפדותם ולהחיותם, וא"כ גם מזה נלמד שגם מחללים עליהם את השבת מספק ככל ספק פקו"נ שדוחה שבת, ומה גם דהספיקות חזקות יותר בזה לצד היתר והמה: דאולי רובם ישראלים, ואם לא, אולי המה מ"מ מחצה על מחצה, ואפילו אם גם זה לא הרי מ"מ י"ל דחשיבא כקביעה בהיות ומתנהגים ככת מיוחדת בכל דבר. ומכש"כ ש"ל כן לפי דעת רבנו הרמ"א ז"ל באה"ע הנ"ל שגם רבינו הגר"א ז"ל פסק כמותו.

(יח) ברם תנאי יש בדבר, מתי מותר לחלל עליהם אם אינם כאלה שמתנהגים כדת הקראים ותהלוכותיהם, שעל כאלה כבר פסק את פסקו הרדב"ז בדברי דוד שם שאין אנו מצוויים לא לפדותם ולא להחיותם וגם אנו כבר הארכנו בדין הקראים שאין מחללים עליהם את השבת בספרנו ציץ אליעזר ח"ה סי' ט"ו פ"ה, קחנו משם. וכעת ראיתי מ"ש גם הגר"ש קלוגער ז"ל באיסור לחלל שבת על קראים בהגהת חכמת שלמה על או"ח סי' ש"ל סעיף ב' עיי"ש.

(יט) מהאמור נלמד שגם על היהודים החבשים ג"כ מחללים עליהם את השבת, והדבר עוד במכש"כ מהכת בני ישראל כי מלבד מה שהרדב"ז בדברי דוד שם כותב דמצוה לפדותם ולהחיותם, הרי גם קובע שם בבירור דהם משבט דן בלי ספק.

(כ) וכמו"כ מסתבר הדבר שה"ה שמחללים את השבת גם על הכת שומרי - שבת, ולא מיבעיא לדעתו של הספר שערי צדק דהא קובע בבירור שהם יהודים גמורים, אלא אפילו לדעתו של הספר עולת שמואל (או כפי שצידדתי לומר שמדבר על כיתה אחרת שומרי - שבת במקצת) ג"כ הדעת נוטה להתיר לחלל עליהם משום ספק כדין ספק פקו"נ, דזה שכותב שם דדין גוים גמורים יש להם כוונתו לענין שלא נחשוש לקדושין שלהם בהיות והמה נעשים בפני הגלח (הכומר) וגם מתחננים עם הגוים, וכן לענין שאין להם דין ישראל גמורים לכל דבר שבקדושה, ושלא נכנסים בגדר דין אנוסי פורטוגל שאתינן בזה למחלוקת הפוסקים כיעו"ש (וגם חסר שם סופה של התשובה). ומשא"כ בנוגע לפקו"נ.

(כא) מובן שכל האמור המדובר הוא כשהם מחזיקים כעת בדת ישראל ושומרים את השבת כהלכתה, ועל אחת כמה שהמדובר כשלא מלעיגים על הדת ואינם כופרים שבתורה שבע"פ וכנ"ל, דאל"כ בודאי הגמור שאין מחללין עליהם את השבת.